

Les edicions gòtiques del *Tirant lo Blanch* en la Biblioteca de Catalunya, per JOÀN GIVANEL I MAS.

A l'amic PAU FONT DE RUBINAT

AL fer en 1911 el meu treball dedicat a la més famosa de les novel·les cavalleresques.¹ no vaig descriure amb la deguda precisió bibliogràfica els exemplars que vaig tenir a mà, per ço comprenc que a l'esmentat estudi hi manca una descripció detallada de les edicions de l'obra d'En Joanot Martorell i En Martí Johan de Galba; i avui, aprofitant-me dels fragments gòtics del *Tirant lo Blanch*, pertanyents a la BIBLIOTECA DE CATALUNYA, faig aquesta breu nota, que més que res servirà per a donar idea de l'edició barcelonina per molts esmentada i per pocs vista.

L'edició *princep* del més humà dels llibres de cavalleríes fou publicada a València en 1490² per En Nicolao Spindeler;³ actualment se'n coneixen d'aquesta edició fins tres exemplars, i es troben en la Biblioteca Provincial de València, en el British Museum (Londres) i en la Hispanic Society of America (Nova York). Aquests tres exemplars coneguts ofereixen notables diferències tipogràfiques, corresponents, les més d'elles, a la fulla *a*₂ del según plec amb signatura *a*.⁴ Acarats detingudament els dits exemplars, encara podríem assenyalar altres diferències, que no són tan remarcables, però que demostren, al dir d'entesos bibliògrafs, que la primera edició es féu en dues tirades. Ja tractaré més endavant aquest punt, demostrant que les dues tirades solament corresponen al según plec del llibre.

1. *Estudio crítico de «Tirant lo Blanch»*. Archivo de Investigaciones Históricas (Madrid, 1911). Se'n féu tiratge apart.

2. «Fon acabada d'empremtar la pre | sent obra en la Ciutat de València a .xx. del mes de Nohembre del any | dela natiuitat de nostre fenyor deu | Jofu crift mil .cccc. xxxx.»

3. El nom de l'impresor figura en l'orla de la portada del llibre; si bé haig de dir que hi ha exemplars que no la tenen.

4. Hi ha dos plects de vuit fulles amb la signatura *a*; el primer pertany a la taula de capítols, i en el según comença el text.

Vegeu un acarament entre els tres exemplars:

Valencia	Londres	Nova York
A honor lahor e gloria de noft re fenvor deu ¹ Jefu chriſt e dela glorioſa fa- cratiffi ma uerge Maria ma re fua fenyora noſtra ² comen- ca la letra del preſent libre appellat Tirant lo blanch: di rigida per moffen Jo anot ³ martorell caual ler al fereniffimo prin cep don Ferrando de portogal.	Igual.	A honor lahor. e gloria de noft re fenvor deu Jefu crist : ede la glorioſa fa- cratiffima verge Maria ma- re fua fe nvora noſtra. Co- menca la letra del preſent libre appellat tirant lo- blanch dirigida per moffen Joa not martorell caualler al fereniffimo princep don Ferrando de portogal.

Com s'ha pogut observar, hi ha manifestes diferències en la composició tipogràfica, però el text queda tot en ordre i començant igual en els tres exemplars en la fulla a_3 .

Les característiques de l'edició valentina, són: lletra gòtica Tortis, de tres tamanys; el text a dues columnes; la caixa de cada una d'aquestes varia,⁴ degut, probablement, a què hi ha columnes de 41 i 42 ratlles; les inicials dels capítols, o són minúscules posades al mig de l'espai deixat per a anar-hi la capitular, o bé d'aquestes, la mida de les quals fluctua entre 21×21 i 24×24 mm,⁵ i el nombre de fulles és de 388.⁶

S'ha d'advertir que hi ha exemplars amb la fulla a_2 , corresponent a la dedicatòria, amb una magnífica orla, com es pot veure en els de Valencia i Londres; no així en el de Nova York, on la lletra inicial es també molt diferent i feta a mà, mostrant en la part inferior de la pàgina un escut en mig de les inicials *F* i *F.G.*, escut i inicials que corresponen a la casa Fieschi y Gonzaga, com amb molt encert escriu el meu amic, el distingit bibliòfil i gran cervantista En Francesc Martínez i Martínez en el seu llibre *Martín Juan de Galba coautor de Tirant lo Blanch*.⁷

1. En Haebler, en la *Bibliografía ibérica del siglo XV* (La Haya-Leipzig, 1903), núm. 639, descriu el *Tirant*, edició de Valencia, 1490, i assenyala com una sola ratlla: «re fenyor deu Jefu chriſt es».

2. En l'exemplar de Londres, després de «noſtra» hi ha . (un punt); probablement que també s'hi trobava en el de Valencia, però el temps, al meu entendre, l'anat esborrant.

3. En Haebler transcriu: «Jo | hanot».

4. La de la primera columna de la Y_3 és de 196×62 mm., i la de la segona de la Y_4 és de 200×62 mm.

5. He observat que la *F* és de 21×21 mm.; la *T* 22×22 mm.; la *G*, $22 \frac{1}{2} \times 22 \frac{1}{2}$ mm.; la *D*, 23×24 mm., i la *N*, 24×24 mm.

6. En Gayangos, en el *Catálogo razonado de los Libros de Caballerías que hay en lengua castellana o portuguesa, hasta el año 1800* (Bib. de AA. EE., Madrid, 1857, vol. XL), escriu (pp. LXXVII) que té 338 fulles. Manifest error, per quant el según 3 deu esser un 8, així resultaria bé el compte, ja que corresponen 8 fulles a la taula de capítols + 1 blanca + 379 de text.

7. Valencia, Hijos de Francisco Vives Mora, 1916. D'aquest interessant llibre se n'ha fet un curt tiratge de 07 exemplars.

Referent a l'assumpte de l'orla, quant se n'ha parlat! En Haebler no n'ha vist cap d'exemplar sense l'orla, i escriu: «afirma Gallardo que tampoco el ejemplar por él descrito en el n.º 1217 de su *Ensayo* ni el de la Biblioteca de Lord Grenville tenían orlada la primera página, sino que en ella estaba el texto desnudo». Començaré dient que l'eminent bibliògraf alemany dóna com cosa d'En Gallardo una que li correspon a En Gayangos;¹ aquest va poder veure dos exemplars del *Tirant* (edició de València), el que fou de Lord Grenville i avui es troba a Londres, i el que posseï la *Sapienza* de Roma, que passà a mans del Marquès de Salamanca i ha anat a parar a Nova York.

La nota que figura en la llista d'obres cavalleresques que es troba després del magistral estudi preliminar que féu En Gayangos, i són els preliminars del volum XL de la *Biblioteca de Autores Españoles*, fou feta tenint a la vista l'exemplar que va pertànyer al Comte de Saceda, passant després a esser propietat d'En Richard Hebert i més tard venut a Lord Grenville, cedint-lo aquest al *British Museum*; la descripció del que figura en l'*Ensayo*² està feta tenint al davant l'exemplar de la Biblioteca de la *Sapienza* de Roma, que fou traspasat al Marquès de Salamanca en 1861, poc després venut al Baró de Seillièr, anys més tard al llibreter anglès Bernart Quaritch, i, finalment, a Mr. Archer Huntington, essent regalat per aquest a la mencionada *Hispanic Society of America*.³

1. En els preliminars del volum primer d'*Ensayo de una Biblioteca Española de libros raros y curiosos* (Madrid, 863-1889), s'hi llegeix: «Un asterisco * manifiesta que el artículo no le pertenece. Todo lo relativo á libros de Caballerías y el *Cancionero*, núm. 484, que muestran aquella señal, ya hemos dicho que son favores y obsequios del Sr. D. Pascual de Gayangos» (p. X), i abans s'hi llegeix: «El lector extrañará no ver en nuestro catálogo los nombres de los autores de libros de Caballerías, en el sitio en que la letra especial del apellido los reclama. Siendo desconocidos en su mayor parte los de aquellos escritores, van en la palabra *Anónimos* y formando cuerpo todos ellos, sin perjuicio de que en el índice general de la obra aparezcan los nombres que aquí se echarán de menos. Así no resulta fraccionado el trabajo del Sr. de Gayangos, y está reunida toda la materia.»

2. I, núm. 1217.

3. D'aquest exemplar se n'ha fet una admirable edició en facsimil. Vegeu la descripció:

Les dues primeres fulles comprenen: Portada i dedicatoria; la primera, diu així: «Tirant lo Blanch | Reproduced in Facsimile | from the Edition of 1490», i la segona: «To | Isidro Bonsoms | This edition o Tirant lo Blanc | is dedicated as a tribute | of cordial appreciation | and esteem».

El plec primer va repartit així: fulla a, primera cara blanca; en la segona, sense lletra inicial, però sí amb una a minúscula en el centre: «a honor: laor: e | gloria dela in- | menfa: e diui- | na bondat de | nostre fenyor deu ihefu | crift: e dela facratiffima | mare fua. comencen les | rubriques del libre de a- | quell admirable Caua- | ler tirant lo blanch.» Segueix la taula dels capítols, ocupant totes les demés fulles del plec.

En el plec a la primera fulla és blanca, i en la segona comença la dedicatoria: «A honor lahor. e | gloria de noft | re fenvor deu | Jesu crift: ede | la gloriosa facratiffima | verge Maria mare fua fe | nvora noftre. Comença | la letra del present libre | appellat tirant loblanch | dirigida per moffen Joa | not martorell caualler al | fereniffimo princep don | Ferrando de portogal», seguint fins poc abans de la meitat de la segona columna del versó de la fulla a₂, començant tot seguit el *prolech* i acabant en la segona columna de la fulla a₃ (per errada a₂). El text comença en la primera columna del versó d'aquesta fulla: «Comença la primera | part del libre de Tir | ant la qual tracta de | certs uirtuosos actes | que feu lo Comte guil | lem de ueroych en los | seus benauenturats | darres dies», i segueix el text fins la fulla Z₆, en el qual versó s'hi

En els comentaris que fa En Gayangos en el *Catálogo* ja hem vist que s'equivoca a l'assenyalar el nombre de les fulles de què es compòn l'exemplar fet per Spindeler, i els que fa en l'*Ensayo* mereixen una aclaració: Ens diu, al tractar de l'exemplar de la *Sapienza*, que «en la margen inferior de la misma página (la a_2) se ve un escudo de armas y las iniciales F. F. G. que lo serían sin duda del nombre del poseedor del libro», i té raó. L'exemplar aquest no té l'orla que es troba en el de Valencia i en el de Londres, i això fou causa de què el meu amic, el benemèrit patrici N'Isidre Bonsoms,¹ escrivís, referent a aquest assumpte, que la manca de dit gravat en l'exemplar de Nova York podria ésser deguda a la penúria de l'impressor per una part i al desig d'entregar a l'editor quant més aviat millor exemplars acabats per a poder reclamar alguna quantitat.² La conjectura d'En Bonsoms no és gens desgabellada, i pot ésser molt natural; però no fa molt, En Francesc Martínez, en el seu llibre abans esmentat, tracta novament de la tan debatuda qüestió de l'orla, i per cert que ho fa de manera tal, apojant-se en documents no fa molt coneguts, que és difícil rebatre-li la seva conjectura.

Per En Bonsoms l'edició del *Tirant* tingué dues tirades, i per En Martínez també; creu el primer, que l'orla manca en alguns exemplars perquè l'impressor volgué acabar precipitadament l'impressió de l'obra;³ i el segon, què els primers editors del llibre traspassaren el compromís a Rix de Cura, i com aquells eren els propietaris del gravat al boix se'l quedaren, no deixant que l'impressor se n'aprofités per a la segona tirada.⁴ L'un creu que l'exemplar de Nova York pertany a la primera tirada, i l'altre a la segona.

És difícil assegurar qui dels dos amics meus té raó, per quant la qüestió està en dir si la primera tirada fou amb orla o sense. Començaré dient que en 7 d'agost de 1489 es féu el contracte d'imprimir el *Tirant* entre En Nicolao Spindeler per una part, i En Joàn Cervelló, En Lluís Bertràn i En Pere Trinxer per altra, comproment-se l'impressor a fer quatre cents exemplars del llibre;⁵ en 30 de setembre del mateix

llegeix el colofó, que és: «Fon acabada d'empremtar la pre | fent obra en la Ciutat de Valencia | a .xx. del mes de Nohembre del any | dela natiuitat de nostre fenyor deu | Jesu crift mil .cccc. lxxxx.»

L'última fulla del volum, conté el colofó: «This edition of two hundred was printed in | facsimile for Archer M. Huntington, | from the copy in his library, at the | De Winne Press, nineteen | hundred and four.»

1. La edición príncipe del «*Tirant lo Blanch*», cotejo de los tres ejemplares impresos en Valencia, en 1490, únicos conocidos hoy día. Discurs llegit en la R. Academia de Buenas Letras, de Barcelona, en la recepció pública de N'Isidre Bonsoms (Barcelona, La Académica, 1907, pp. 58 i ss).

2. Vegeu, també, Serrano Morales, *Reseña histórica en forma de Diccionario de las Imprentas que han existido en Valencia* (Valencia, Domenech, 1898-1899), p. 529, el contracte entre En Joàn Rix de Cura i En Spindeler.

3. Bonsoms, obra esmentada, p. 59.

4. Martínez, obra esmentada, p. 38.

5. Aquest document, trobat pels Srs. Sanchis Sivera i Rodrigo Pertegàs, es publicà per primera vegada en el diari de Valencia *Las Provincias*, el 18 de febrer de 1913, més tard en el meu estudi *Una mascarada quixotesca celebrada a Barcelona en 1633*, i últimament en l'esmentat llibre d'En Martínez. Haig d'advertir que en aquesta última obra s'hi troben interessants documents referents a En Martí Joàn de Galva.

any traspassen els esmentats editors a En Rix de Cura el compromís que tenien amb En Nicolao Spindeler; aquest nou editor fa fer tres cents quinze exemplars més del *Tirant*. En Martínez opina que les diferències tipogràfiques que observa En Bonsoms entre els exemplars valencians de 1490 són degudes a què primer es féu una tirada de quatre cents exemplars amb l'orla, i després, al cap de més d'un mes i mig, una nova tirada de tres cents quinze; si així fos, les variants es trobarien en tot el treball que havia fet En Spindeler per encàrrec dels primers editors. Potser tindrà raó el meu amic, però hi ha una petita cosa que no aclara prou aquesta conjectura, i és que en el cap. cxliij de l'exemplar de Nova York la lletra inicial, que ha d'esser una *D*, no hi és, es troba el lloc tot buit, i en unes fulles d'aquesta mateixa edició, que són propietat de la BIBLIOTECA DE CATALUNYA, s'hi troba la inicial que manca en el de Nova York. ¿És que En Spindeler, al fer el nou compromís amb En Rix de Cura, tenia ja imprès l'esmentat capítol? No ho puc creure, per quant representa anar massa depressa; representa haver compost i tirat una tercera part del llibre. Per altra part, En Serrano Morales ens dóna a conèixer una escriptura entre l'impressor i el nou editor del *Tirant* referent a materials que posseïa aquest i que passaren en dipòsit en poder de l'otorgant, segons compromís que firmà En Spindeler amb data de 28 setembre 1489.¹

Amb aquestes dates anteriors, i sabent l'estat financer de l'impressor, vaig a fer la següent conjectura. En 7 d'agost l'impressor es compromet a publicar el *Tirant* per encàrrec de Cervelló, Bertràn i Trinxer; és de presumir que En Spindeler faria com els nostres impressors, que no comencen la feina tot seguit, per tant, es passaria alguns dies abans de emprendre la tasca, i amb aquests s'enteraria dels tractes que havien tingut o tenien els tres esmentats editors i En Rix de Cura. Al meu entendre, quan aquest, en 30 de setembre, encarregà els 315 exemplars, a més dels 400 que havien contractat els altres, l'impressor no havia començat la seva feina, i aquesta la féu amb lletra d'En Rix de Cura. I ara que em dispensin els meus amics En Bonsoms i En Martínez per haver-los-hi sortit un tercer en discòrdia.

Un altre error d'En Gayangos és el dir que l'exemplar de Londres no té orla.² Vegeu els facsímils que publicà En Bonsoms, la descripció que fa En Haebler i el meu estudi del *Tirant*, i es veurà que la portada és orlada: és de creure, doncs, que la nota d'En Gayangos fou escrita de memòria.

I ara, entro en matèria.

La BIBLIOTECA DE CATALUNYA té, pertanyents a l'edició de València feta per En Nicolao Spindeler, les següents fulles:

Una, corresponent a la taula, que és l'última (signatura *a₈*), comença amb un troç de l'epígraf del capítol ccclij i acaba amb el registre de les signatures.

1. Obra esmentada, p. 530.

2. «Dicha orla no se halla ni en el ejemplar que acabo de describir (fa referència al de la *Sapienza*, avui a Nova York), ni en el que fué de Mr. Thomas Grenville y se conserva en la Bib. del Museo Británico de Londres» (*Ensayo*, I, 1217).

El plec r complet, que és de vuit fulles, comença *les naus e galeres ab farina : e ab vi*, del cap. cxlj, i acaba *fon poder en diffipar aquella. No te*, cap. cxlvi.¹

Plec M, de sis fulles, complet; comença *blant ftit planyent deploraua*, capítol cccclxxiij, i acaba *per bo lo que lo Rey de Feç hauia*, cap. cccclxxx.²

Com es pot veure, és poca cosa si es compara amb els troços que posseeix corresponents a l'edició barcelonina.

Pot dir-se que el llibre d'En Martorell i En Gualba tingué èxit; ho demostra de manera palpable el fet de què als set anys d'imprimir-se a València es reproduïa a Barcelona; i cal dir que si els exemplars valentins han obtingut preus fabulosos,³ no sé quant en demanarien d'un dels impresos en la nostra ciutat per En Pere Miquel i En Diego de Gumiel.

Tots els que han detallat l'edició del *Tirant*, impresa en 1497, ho han fet copiant a En Gayangos, qui vegé l'exemplar d'Oporto a casa del Marquès de Salamanca, però s'ha de dir que l'eminent bibliògraf i mestre en literatura cavalleresca no ens féu assaber ni el nombre de fulles, ni signatures, ni res; solament escrigué: «Fol. — 1. g.». La portada i colofó ho donà a conèixer detalladament en l'*Ensayo*.⁴

D'aquesta edició de tan extremada raritat, que no se sab figuri en cap biblioteca pública,⁵ n'és posseïdora la BIBLIOTECA DE CATALUNYA de dos grans troços, pertanyents al fons Aguiló i al d'En Dalmases.

El que va pertànyer al primer bibliòfil, comprèn 116 fulles, repartides així:

El plec signatura x : *moni. E reftara aci lo conejtable, : e* corresponents al capítol ccxviiij, i acaba : *er demauida mostrant effer mal con*, del ccxviiij.⁶

El plec signatura y és de vuit fulles, i comença : *tenta de Tirant feu principi a vn* del cap. ccxxviiij, i acaba : *rant jera jeguida. Lo emperador fti*, del ccxxxvj.⁷

El plec z conté vuit fulles, i comença : *gue ab ja filla fins que fon hora d'*, del capítol ccxxxvj, i acaba : *feu fill qui en batalla : e contra in*, del ccliiij.⁸

El plec signatura 2 comença : *jels hauia feparada lanima del cors*, del capítol ccliiij, i acaba *merexedor. Tots fe pensauen queu*, del cap. cclxiiij.⁹

1. Corresponen als caps. 126-131 de l'edició Aguiló. Faig avinent que tradueixo les abreviatures de l'original.

2. Corresponen als capítols d'igual número de l'edició Aguiló.

3. Vegeu Bonsoms, obra esmentada, p. 48.

4. Núm. 1218. S'ha de dir que la descripció del *Catálogo* la féu treta d'En Brunet, *Manuel de Libraire et de l'Amateur de Livres*.

5. En posseï un exemplar la *Bibliotheca Publica* d'Oporto. Vegeu e llibre de N'Arthur Humberto da Silva Carvalho, *Incunabulos da Real Bibliotheca Publica Municipal Do Porto* (Porto, Imp. Portuguesa 1904), i en les pp. 110-136 s'hi troben interessants detalls referents a la desaparició de tan raríssim exemplar.

6. Caps. 203-213 de l'edició Aguiló.

7. Caps. 213-221 id.

8. Caps. 221-239 id.

9. Caps. 239-249 id.

El plec signatura **A**, comença : *digues dell mort fill e ella deyau d'*, del cap cclxiiij, acaba *Capítol cclxxix*.¹

El plec signatura **B**, comença : *Resposta que feu la princejja a Ti*, cap. cclxxix, i acaba : *ra d'admirables caualleries : no po*, del cap. cclxxxx.²

El plec signatura **C**, comença : *gue fjar lo adolorit Emperador que*, del cap. cclxxxx, i acaba *les gracies. La filla per la molta a*, del cap. cclxxxix.³

El plec signatura **D**, comença : *mor que al pare portaua ab amor*, del cap. cclxxxix, i acaba : *tat de tremicen molt ben proue*, del cap. ccviiiij.⁴

El plec signatura **E**, comença : *yt de totes les cofes neccessariese*, del cap. ccviiiij, i acaba *hauies aiustada robant viles e ciu*, del cap. ccxcix.⁵

El plec signatura **F**, comença : *tats : les quals not hauia dexades*, del cap. ccxcix, i acaba : *gut ala fi de mos darrers dies fi la*, del cap. cccxxxiij.⁶

El plec signatura **G**, comença : *tua virtut non vol perdonar. E clamte*, del capítol cccxxxiij, i acaba *niç ans que moris*, del cap. cccxlv.⁷

El plec signatura **H**, comença : *La noblea : e virtut es ia*, del cap. cccxlv, i acaba, *muller. O linatge de roquajalada*, del cap. ccclv.⁸

El plec signatura **I**, comença : *lo mes digne de bondat e virtut que*, del cap. ccclv, i acaba : *res : e los altres animals ixen ab*, del cap. ccclxxxiij.⁹

El plec signatura **L**, comença : *naturals vestits e deles vestidures*, del cap. ccclxxxiij, i acaba : *fer reuerencia ala princejja*, del cap. ccclxxxj.¹⁰

Tots els plecs anteriors estan complets, ço és, tenen vuit fulles. Però, junt amb aquestes 112 fulles en vingueren quatre més, també de l'edició barcelonina, que corresponen al plec signatura **M**; una fulla la **M**₁, comença : *Esplicada que fon lamba*, del capítol ccclxxi, i acaba : *de que tirant li hauia dat carrech*, del cap. cccxciiij;¹¹ i al plec signatura **N**, tres fulles les **N**₃=**N**₅ que comença : *Libidinosa amor los efectes. La rey*, del cap. cccxxxviiij, i acaba : *mes fen ana ala posada de ypolit*, del cap. ccccxlv.¹²

Gràcies a aquest bon nombre de capítols vaig poder fer acaraments entre el text de Valencia, fet per En Spindaler, amb el de Barcelona, imprès per En Miquel i En Gumiel; treball que em serví per al meu esmentat estudi. No coneixent-se l'exemplar de la Biblioteca Pública d'Oporto, el troç provinent del fons Aguiló era l'únic que es

1. Caps. 249-264 de l'edició Aguiló.

2. Caps. 264-275 id.

3. Caps. 275-284 id.

4. Caps. 284-294 id.

5. Caps. 294-304 id.

6. Caps. 304-319 id.

7. Caps. 319-330 id.

8. Caps. 330-340 id.

9. Caps. 340-359 id.

10. Caps. 359-376 id.

11. Caps. 376-378 id.

12. Caps. 423-430 id.

coneixia, quan no fa molt, a l'adquirir la BIBLIOTECA DE CATALUNYA els manuscrits i impresos de l'antiga casa Dalmases, entrà amb el títol de *Crònica catalana* un fragment d'un incunable, que no era altra cosa que un *Tirant* de l'edició barcelonina. El nombre de fulles és més gran que el primer, i comprèn el següent text:

El plec o és de vuit fulles, però hi manquen les tres primeres i l'última; per tant, la fulla o₄, que és la primera, comença : *alli eren : car no pogueren foferir*, del cap. cxxxiiij, i acaba : *donar cofes que fien de poca con*, del cap. cxxxvij.¹

El plec signatura p, és complet, comença : *Als cauallers es donat*, del cap. cxxxviiij, i acaba : *Mas guardat que jouent la for*, del cap. cxxxiiij.²

El plec signatura q, és complet; comença : *tuna encara que fia vençuda retor*, del cap. cxxxiiij, i acaba : *dix. O be jou ftranya fenyora en*, del cap. cxxxvj.³

El plec signatura r, és complet; comença : *temps de tan gran neceffitit de guer*, del cap. cxxxvj, i acaba : *ra que tirant deixe la capitania e*, del cap. cliij.⁴

El plec signatura r, és complet; comença : *lacceptara yo deles mies mans li*, del cap. cliij, i acaba : *Preftament je dix per tot lo castell*, del cap. clix.⁵

El plec signatura t, és complet; comença : *com diafebus era vengut : totes les*, del cap. clix, i acaba : *menta en tanta quantitat que donaua*, del cap. clxij.⁶

El plec signatura s, és complet; comença : *torns per lo lit com fa lo malalt que fta*, del cap. clxij, i acaba : *Mas iusta efcusa no teniu per al*, del cap. clxxij.⁷

El plec signatura t, és incomplet; comprèn les tres primeres fulles, el text comença : *quem hauem offesa. Perque los ho*, del cap. clxxij, i acaba : *d'refcat volraj dar lo gran caramany*, del cap. clxxviiij, i les quatre últimes, que comencen : *nou pora fer que la fua edat no loy*, del cap. clxxix, i acaba : *mes iusta fcuja per al quem has offe*, del capítol clxxxvij.⁸ Com se veu, hi manca la fulla t₂.

El plec signatura v, és complet; comença : *fa. Los fats enueiofos dela mia pro*, del cap. clxxxvij, i acaba : *tes les fues donzelles. Com foren to*, del cap. ccj.⁹

El plec signatura u, és complet; comença : *tes molt ben abillades. Les donzel*, del cap. ccj, i acaba : *que fien bones en fer aqueft matri*, del cap. ccxviiij.¹⁰

Els plecs que segueixen x-ll no es descriuen aquí per haver-ho fet al tractar del *Tirant*, edició de Barcelona, que vingué amb el fons Aguiló; però s'ha de dir que s'hi troben amb els d'En Dalmases alguns plecs, encara que pocs, incomplets, i aquests són els següents:

1. Caps. 118-122 de l'edició Aguiló.
2. Caps. 123-128 íd.
3. Caps. 128-131 íd.
4. Caps. 131-139 íd.
5. Caps. 139-144 íd.
6. Caps. 144-147 íd.
7. Per errada clxvij. Caps. 147-151 de l'edició Aguiló
8. Caps. 151-171 íd.
9. Caps. 171-185 íd.
10. Caps. 185-203 íd.

Al plec **E**, li manquen les dues primeres fulles;

Als plecs **G** i **H**, els hi manca l'última fulla, i

Al plec **I**, hi manca la primera fulla.

Com s'ha pogut veure al tractar el text del *Tirant* imprès per En Pere Miquel i En Diego de Gumiel, vingueren del fons Aguiló els plecs x-L, més la fulla primera del plec **M** i les **P₃-P₆**; ara, amb el fons de la casa Dalmases, han vingut les següents fulles del plec signatura **M**.

El plec signatura **M**, és incomplet, li manca la primera i última fulla; comença, doncs : *recullis en la nau : e feu dar vela per*, del cap. ccclxxxiiij, i acaba : *e ventura : que en la mar fe mes tan*, del cap. ccccvj.¹

El plec signatura **P**, també és incomplet; solament hi ha la fulla **P₂** i la **P₇**; la primera comença *ra yo fins que de miveiau fsemblant*, del cap. ccccxv, i acaba : *lant moltes vegadas conegueren de*, del cap ccccxviiij; la segona, comença : *acauall feren la via del lur camp ab*, del cap. cccclviij, i acaba : *tiuitat e miferia. Tirant no volgue*, del cap. cccclviij.²

Coneguts els plecs que vingueren amb el fons de l'eminent bibliògraf i els de l'antiga casa Dalmases, es reuneixen, en la BIBLIOTECA DE CATALUNYA, des del capítol 134 fins el 448, ço és, del plec signatura **O** fins el de la **P** inclusiu, mancant solament les fulles **M₈**, **P₁**, **P₆**, i **P₈**. Per tant, coneixem del text de la segona edició de *Tirant*, aquella que En Salvà diu que és de més valua que la primera, 314 capítols, o siguin unes dues terceres parts del llibre.

Aquesta nova entrada del text del *Tirant* és de 187 fulles. Moltes d'elles ja les tenia vistes de quan vingueren amb l'exemplar del fons de l'Aguiló, però amb les fulles noves de la casa Dalmases vénen a esser dues terceres parts del text.

Les característiques de l'edició barcelonina, són : lletra gòtica Tortis, de tres tamanyes, cal advertir que la del text és més gran que la de València; les inicials dels capítols són més petites³ que les del text de Spindeler, però també n'hi manquen, havent-hi l'espai en blanc o bé al mig d'aquest la inicial en lletra minúscula; a l'igual que l'edició valentina, va el text a dues columnes, tenint generalment quaranta quatre ratlles en cascuna d'elles.

Si fos rebuscador d'engrunes diria que el tiratge del *Tirant*, edició barcelonina, fou fet en dues vegades, per quant en l'exemplar de l'Aguiló no hi figura la signatura **E₃** al peu de la fulla i sí en el que fou d'En Dalmases, així com esmentaria que la lletra inicial del cap. cclix es troba en l'exemplar d'aquesta última procedència i hi manca en el que fou del patriarca de les lletres catalanes; però, recordant com s'imprimia en els primers temps de la impremta, el que un exemplar tingui una inicial i

1. Caps. 378-391 de l'edició Aguiló.

2. Caps. 421-433 *id.*

3. La caixa és de 18 1/2 x 18 1/2 mm.

en un altre de la mateixa edició hi manqui, no em farà dir que aquella es féu en dues tirades, i em demostrarà la poca quantitat de material de l'impressor.

Un altre de les característiques del text de l'edició barcelonina és el canvi de les moltes majúscules en minúscules, com ho demostra l'acarament següent, del final del cap. cxlj:

Valencia, 1490	Barcelona, 1497
... ab farina : e ab vitualles ans quen paffem fretura Pirimus fe parti ...	... ab farina e ab vitualles ans que paffem fretura pirimus fe parti ...
... de Conftantinoble ...	... de constantinoble ...
... que lo Emperador fos mort o la Em- peradriu o la filla Paffa ...	... que lo emperador fos mort o la em- peradriu o la filla. Paffa ...
... natura França.	... natura françefa.
... Emperador ...	... emperador ...
... de caualleria de Judes ...	... de caualleria : de iudes ...
... del Emperador ...	... del emperador ...
... senyor Emperador. Amich dix Pirimus	... senyor emperador. Amich dix pirimus.
... ab lo Emperador	... ab lo emperador ...
... de la Emperadriu hon era lo Empe- rador ...	... de la emperadriu hon era lo empe- rador ...
... de Tirant ...	... de tirant ...
... nom Pirimus	... nom pirimus ...
... Carmefina	... carmesina
... haja	... haia
... majestat	... maieftat
... afetjats prop lo Riu	... asetiats prop lo riu

Això, referent a les lletres majúscules i a l'ús de la *i* per *j*, que en quant al text, també a voltes és diferent, com ho demostra la següent compulsa:

Valencia, 1490	Barcelona, 1497
... e perço capita ...	... e perço virtuos capita ... ¹
... en constrictio e penitencia : foragite ...	... en constrictio e paciencia : foragite ... ²
... e virtuos com vos fou ...	... e virtuos com fou ... ³
... Ella no es ftada leal a fon pare : com fera leal a fon marit. Ella ha decebuda...	... Ella no es ftada leal a fon marit. Ella ha decebuda ... ⁴
... a la mia peccadora anima ...	... a la pecadora anima ... ⁵
... e ab la veu fosca fe pres a dir altra volta befant ...	... e ab la veu fofca dix altra volta be- fant ... ⁶

1. Cap. 220, fulla γ_7 , col. 1.^a, de Valencia i x , col. 2, de Barcelona.

2. Cap. 236, fulla A_6 , col. 3.^a, de Valencia, i γ_7 , col. 3.^a, de Barcelona.

3. Cap. 268, fulla D_3 , col. 3.^a, de Valencia, i A_3 , col. 1.^a, de Barcelona.

4. Cap. 286, fulla E_6 , col. 2.ª, de Valencia, i B_5 , col. 4.ª, de Barcelona.

5. Cap. 274, fulla D_7 , col. 2.ª, de Valencia, i A_6 , col. 4.ª, de Barcelona.

6. Cap. 291, fulla F_8 , col. 1.ª, de Valencia, i E_2 , col. 2.ª, de Barcelona.

Com s'ha pogut observar, a voltes l'edició barcelonina corretteix amb encert el text de Spindeler;¹ però, de totes maneres, just és dir que en les més de les correccions no s'hi veu, per desgracia, una mà experta

Vulgui Déu que en la pròxima bona entrada de llibres que faci l'Institut d'Estudis Catalans, entrada que sigui pariona a les de l'Aguiló, Bonsoms, Dalmases i Ministeri d'Instrucció Pública de França, vingui un altre fragment del llibre d'En Joanot Martorell i En Martí Joan de Galba, i encara que a poc a poc, es pugui anar completant un exemplar barceloní d'aquella raríssima obra, de la que digué En Cervantes que era² «un tesoro de contento y una mina de pasatiempo», i féu escriure a En Salvà³ que «puestos en una venta el *Tirant lo Blanch* de la primera edición de 1490, el de Barcelona de 1496 o la traducción castellana del mismo de 1511, no sabría por cuál dar mayor precio, porque, como he dicho antes, del primero conozco tres ejemplares, mientras que del segundo y tercero sólo sé que exista un ejemplar y ambos están faltos».

1. Referent a aquest punt, vegeu el meu esmentat *Estudio crítico*, etc., p. 37 i ss.
2. *Don Quijote*, part 1.ª, cap. VI.
3. *Catálogo*, I, pàg. XIII.

CORRESPONDENCIA DE CAPÍTOLS

ENTRE LES EDICIONS DE VALÈNCIA, 1490, BARCELONA, 1497, I BARCELONA, 1879-1904

València	Aguiló	València	Aguiló	València	Aguiló	València	Aguiló
1 ¹	1 ²	20	20	39	39	59	52
2	2	21	21	40	40	60	53
3	3	22	22	41	41	61 ⁹	54 ¹¹
4	4	23	23	42	42	62 ¹⁰	
5	5	24	24	43	43	63	55
6	6	25 ³	25 ⁴	44	44	64	56
7	7	26	26	45 ⁵	45 ⁸	65	57
8	8	27	27	46 ⁶		66	58
9	9	28	28	47 ⁷		67	59
10	10	29	29	48		68	60
11	11	30	30	49		69	61
12	12	31	31	51		70	62
13	13	32	32	52	46	71 ¹²	63
14	14	33	33	53		71 ¹³	64
15	15	34	34	54		72 ¹⁴	65 ¹⁶
16	16	35	35	55		73 ¹⁵	
17	17	36	36	56	49	74	66
18	18	37	37	57	50	75	67
19	19	38	38	58	51	76	68

1. Sense epígraf.
2. Sense epígraf.
3. En l'edició de València l'epígraf és : *Com lo rey hermita dona la batalla als moros fon vencedor.*
4. En l'edició de N'Aguiló no hi ha l'epígraf.
5. L'epígraf d'aquest capítol, en l'edició de València, és : *Los capitols de les armes ques podien ter en aquelles festes.*
6. L'epígraf del capítol 46, és : *de axo mateix.*
7. Els capítols 47-49 i 51-52 van sense epígraf, però en la Taula, es llegeix : *de axo mateix.* S'ha d'advertir que en el text salta la numeració del cap. 49 al 51, i en la taula del 46 al 48.
8. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Los capitols de les armes ques podien fer en aquelles festes.*
9. L'epígraf d'aquest capítol, és : *La resposta que Tirant feu al senyor de les viles ermes quant li demana lo fermaill que la bella Agnes li hauia dat.*
10. Té per epígraf : *Letra de batalla tramesa per lo senyor de les viles ermes a Tirant lo blanch.*
11. L'epígraf d'aquest capítol, és : *La resposta que Tirant feu al senyor de les Viles ermes quant li demana lo fermaill que la bella Agnes li hauia dat.*
12. Aquest porta per epígraf : *Con lo terc caualler dona vn albara al Rey deles armes que volien fer.*
13. Aquest capítol porta per epígraf : *Deles paraules que contenia lo albara del quart caualler.* Com s'ha pogut veure, hi ha dos capítols amb el n.º 71, i així mateix figura en la taula.
14. Aquest capítol porta el següent epígraf : *Com Tirant entra en lo camp ab los tres cauallers lo hu apres laltre : e de tots fou vencedor.*
15. Aquest capítol, és : *Com Tirant vence lo quart caualler.*
16. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Com Tirant entra en lo camp ab los tres cauallers, lo hu apres laltre, e de tots fou vencedor.*

Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló
77	69	98	84	118	103	139	124
78	70	99	85	119	104	140	125
79	71	100	86	120	105	141	126
80	72	101	87	121	106	142	127
81	73	102	88	122	107	143	128
82	74	103	89	123	108	144	129
83	75	104	90	124	109	145	130
84	76	105	91	125	110	146	131
85	77	106	92	126	111	147	132
86	78		93 ⁸	127	112	148	133
87 ¹		107 ⁷	94 ⁹	128	113	149	134
88 ²			95	129	114	150	135
89	79 ³	108	96	130	115	151	136
90		109	97	131	116	152	137
91		110	98	132	117	153	138
92	80	111	99 ¹²	133*	118	154	139
93 ⁴		112 ¹⁰		134	119	155	140
94 ⁵		113 ¹¹		135	120	156	141
95	81 ⁶	114	100	136	121	157	142
96	82	115 ¹³	101 ¹⁵	137	122	158	143
97	83	116 ¹⁴	102	138	123	159	144
		117					

1. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Los capitols de la fraternitat son aquests.*
2. Aquest capítol i els tres següents, ço és, 88-91, van en el text sense epígraf, però en la Taula s'hi llegeix : *Aque son obligats los Cavallers dela garrotera se conté en los capitols lxxxviii lxxxix. xc. xci.*
3. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Los capitols de la fraternitat fon aquests.*
4. El títol d'aquest capítol, és : *Los vots que fan les dones de honor.*
5. Aquest capítol i el següent, en el text, van sense epígraf, però en la Taula s'hi llegeix : *Del vot que fan les dones qui son tres capitols xciii. xciiii. xcv.*
6. Aquest capítol, porta per epígraf : *Los vots que fan les dones de honor.*
7. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Com fon mort lo Solda per sos vasalls a mort vituperosa;* però en la fulla I₂, al mig de la col. 3.ª, s'hi llegeix : *La oferta que feu lo Mestre de Rodes a Tirant de pagarli la nau,* com si fos un epígraf d'un capítol que per descuit de l'impressor no hi figuri el nombre corresponent, però el seguir bé la numeració em fa pensar que aquest oblit fou de l'autor i no de Spindaler.
8. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Com fon mort lo Solda per sos vasalls a mort vituperosa.*
9. L'epígraf d'aquest capítol, és : *La oferta que feu lo Mestre de Rodes a Tirant de pagarli la nau.*
10. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Com lo Rey de Cicilia trames deu Galeres e quatre naus armades al Rey de França per valença.*
11. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Lo vot que tirant feu dauant lo Rey de França : e molts altres cavallers.*
12. L'epígraf d'aquest capítol és igual al del núm. 112 de l'edició de Valencia, però en el text Aguiló s'hi llegeix, a la meitat (I, p. 366), amb lletra cursiva, l'epígraf del cap. 113 del text de Spindaler, mes sense números; açò fa que els caps. 112 i 113 de la primera edició en facin un sol en el del text de l'Aguiló.
13. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Letra tramesa per lo Emperador de Constantinoble al Rey de Cicilia.*
14. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Com lo Rey de Cicilia pregua a Tirant per part sua e del Emperador de Constantinoble : que volgues anar en Constantinoble per socorrerlo.*
15. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Letra tramesa per lo Emperador de Constantinoble al Rey de Cicilia, e com lo dit Rey pregua a Tirant per part sua e del Emperador de Constantinoble que volgues anar en Constantinoble per socorrerlo.*

* Des d'aquest capítol fins el 448 s'ha pogut seguir amb el text de Barcelona (1497).

Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló
160 ¹	45 ²	205	189	249	234	294	279
161 ²		206	190	250	235	295	280
162	146	207	191	251	236	296	281
163	147	208	192 ⁴	252	237	297	282
164	148		193 ⁵	253	238	298	283
165	149	209	194	254	239	299	284
166	150	210	195	255	240	300	285
167	151	211	196	256	241	301	286
168	152	212	197	257	242	302	287
169	153	213	198	258	243	303	288
170	154	214	199	259	244	304	289
171	155	215	200	260	245	305	290
172	156	216	201	261	246	306	291
173	157	217	202	262	247	307	292
174	158	218	203	263	248	308	293
175	159	219	204	264	249	309	294
176	160	220	205	265	250	310	295
177	161	221	206	266	251	311	296
178	162	222	207	267	252	312	297
179	163	223	208	268	253	313	298
180	164	224	209	269	254	314	299
181	165	225	210	270	255	315	300
182	166	226	211	271	256	316	301
183	167	227	212	272	257	317	302
184	168	228	213	273	258	318	303
185	169	229	214	274	259	319	304
186	170	230	215	275	260	320	305
187	171	231	216	276	261	321	306
188	172	232	217	277	262	322	307
189	173	233	218	278	263	323	308
190	174	234	219	279	264	324	309
191	175	235	220	280	265	325	310
192	176	236	221	281	266	326	311
193	177	237	222	282	267	327	312
194	178	238	223	283	268	328	313
195	179	239	224	284	269	329	314
196	180	240	225	285	270	330	315
197	181	241	226	286	271	331	316
198	182	242	227	287	272	332	317
199	183	243	228	288	273	333	318
200	184	244	231	289	274	334	319
201	185	245	229	290	275	335	320
202	186	246	230	291	276	336	321
203	187	247	232	292	277	337	322
204	188	248	233	293	278	338	323

1. L'epígraf d'aquest capítol, es el següent : *Salconduit que fa la princessa al capita Tirant.*
2. Aquest capítol no porta epígraf.
3. Aquest capítol porta el següent epígraf : *Salconduit que fa la Princesa al capita Tirant.*
4. L'epígraf d'aquest capítol és igual al de núm. 208 de l'edició de Valencia : *La resposta que lo Emperador feu als embaxadors.*
5. L'epígraf d'aquest capítol, és : *Com lo Emperador solicitaua consells sobre la guerra e Tirant sollicitava lo complimen de ses amors ab la Princesa.*

Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló	Valencia	Aguiló
339	324	376	361	413	398	450	435
340	325	377	362	414	399	451	436
341	326	378	363	415	400	452	437
342	327	379	364	416	401	453	438
343	328	380	365	417	402	454	439
344	329	381	366	418	403	455	440
345	330	382	367	419	404	456	441
346	331	383	368	420	405	457	442
347	332	384	369	421	406	458	443
348	333	385	370	422	407	459	444
349	334	386	371	423	408	460	445
350	335	387	372	424	409	461	446
351	336	388	373	425	410	462	447
352	337	389	374	426	411	463	448
353	338	390	375	427	412	464	449
354	339	391	376	428	413	465	450
355	340	392	377	429	414	466	451
356	341	393	378	430	415	467	452
357	342	394	379	431	416	468	453
358	343	395	380	432	417	469	454
359	344	396	381	433	418	470	455
360	345	397	382	434	419	471	456
361	346	398	383	435	420	472	472 ¹
362	347	399	384	436	421	473	473
363	348	400	385	437	422	474	474
364	349	401	386	438	423	475	475
365	350	402	387	439	424	476	476
366	351	403	388	440	425	477	477
367	352	404	389	441	426	478	478
368	353	405	390	442	427	479	479
369	354	406	391	443	428	480	480
370	355	407	392	444	429	481	481
371	356	408	393	445	430	482	482
372	357	409	394	446	431	483	483
373	358	410	395	447	432	484	484
374	359	411	396	448*	433	485	485
375	360	412	397	449	434	486	486
						487	487

* Fins aquest capítol s'ha seguit els epígrafs dels de Valencia (1490) amb els de Barcelona (1497) i Aguiló (1879).

1. Aquí, com es veu, ja s'ajusta l'edició de N'Aguiló amb la de Valencia i Barcelona. Cal dir que aquest salt que es fa en la numeració, s'hauria pogut fer ja des del núm. 195.